

UDK: 929.94(4-12).

Xolmurod RAXIMOV,
Buxoro davlat universiteti tayanch doktoranti

BuxDU dotsenti N.Qo'ziyev taqrizi asosida

THE ABBASID STATE – MAMOON'S COME TO THE TOP OF POWER

Annotation

In this article, the reasons for the rise to power of the Abbasid state, the list of rulers who ruled the state before the Mongol invasion, Ma'mun's rise to the top of the state, and the way of governing the state are covered based on the sources.

Key words: Umayyads, Abbasids, Abu Muslim, Baghdad, Harun al-Rashid, Amin, Ma'mun, Marv, Caliphate, Mu'tazila, Shi'a, Sunna.

ГОСУДАРСТВО АББАСИДОВ – ПРИХОД МАМУНА НА ВЕРШИНУ ВЛАСТИ

Аннотация

В данной статье освещаются причины прихода к власти государства Аббасидов, список правителей, управлявших государством до монгольского нашествия, восхождение Мамуна на вершину государства, а также способ управления государством на основе по источникам.

Ключевые слова: Омейяды, Аббасиды, Абу Муслим, Багдад, Харун ар-Рашид, Амин, Мамун, Марв, Халифат, Мутазилиды, Шииты, Сунна.

ABBOSIYLAR DAVLATI – MA'MUNNI HOKIMIYAT TEPASIGA KELISHI

Аннотация

Ushbu maqolada Abbosiylar davlati hukmronlikka kelish sabablari, davlatni mo'g'ullar bosqiniga qadar boshqargan hukmdorlar ro'yxati, Ma'munni davlat tepasiga kelishi va davlatni boshqarish usuli manbalar asosida yoritilgan.

Kalit so'zlar: Umaviylar, Abbosiylar, Abu Muslim, Bag'dod, Horun ar-Rashid, Amin, Ma'mun, Marv, xalifalik, mo'tazila, shia, sunna.

Kirish. Milodiy VII asr birinchi yarmiga kelib, Muhammad payg'ambar tomonidan Arabiston yarim orolida islom davlatiga asos solindi. Bu davlat qisqa vaqt ichida Fors va Rim imperiyalarini mag'lub etib, juda katta hududni o'z hukmronligi ostida birlashtirdi. Muhammad payg'ambar vafotidan keyin uning izdoshlari Abu Bakr Siddiq, Umar ibn Xattob, Usmon ibn Affon, Ali ibn Abu Tolib o'ttiz yil davomida davlatni boshqardilar. Bu davrda tuzum Muhammad payg'ambar ko'rsatmasi asosida boshqarilgani uchun bu to'rt kishi "Xulafoi roshidin" (to'g'ri yo'ldagi xalifalar) deb nomlandi. Undan keyingi hukmdorlar bu boshqaruvni davom ettira olmadilar. Ali ibn Abu Tolib vafotidan keyin Muoviya ibn Abu Sufyon 661 yilda (661-750 yillarda hukm surgan) umaviylar davlatiga asos soldi va Damashq shahrini xalifalik poytaxtiga aylantirdi. Uning hukmronlik qilgan 20 yillik davri Umar ibn Xattob vafotidan keyingi eng barqaror davr bo'lgan edi[1].

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. To'qson yil umr ko'rgan Umaviylar davlatini o'n to'rt hukmdor idora qilgan: Muoviya ibn Abu Sufyon (661-680), Yazid ibn Muoviya (680-683), Muoviya II ibn Yazid (683-684), Marvon I ibn Hakam (684-685), Abdulmalik ibn Marvon (685-705), Valid ibn Abdulmalik (705-715), Sulaymon ibn Abdulmalik (715-717), Umar ibn Abdulaziz (717-720), Yazid ibn Abdulmalik (720-724), Hishom ibn Abdulmalik (724-743), Valid II ibn Yazid (743-744), Yazid III (744), Ibrohim ibn Valid (744), Marvon II ibn Muhammad (744-750).

747-750 yillardagi Abu Muslim qo'zg'olon natijasida xalifa Marvon ibn Muhammad taxtdan tushirilgach, hokimiyat Abbosiylar qo'lga o'tdi[2].

Muoviya ibn Abu Sufyon davrigacha xalifalar saylov yo'li bilan tayinlanar edi. Muoviyadan keyin esa, hukmronlik otadan o'g'ilga o'tadigan toju taxt ko'rinishida davom etdi va

saylov orqali xalifa saylash an'anasi yo'q qilindi. Shu sababli bu sulola islom olamida "roshid xalifalar", ya'ni "to'g'ri yo'ldagi xalifalar" deb tan olinmadi, martaba va daraja jihatidan oldingi xalifalarga tenglashtirilmadi.

Xurosonda bosh ko'targan Abu Muslim qisqa vaqtda O'rta Osiyo va Eronni egallab, 749 yil noyabrda Abul Abbosni xalifa deb e'lon qildi[3]. 750 yil yanvarida umaviylarning asosiy qo'shini Katta Za'b daryosi qirg'og'ida mag'lub etildi va oxirgi xalifa Marvon ibn Muhammad (Marvon II) Misrga qochdi va o'sha erda qatl etildi[4].

Islom tarixida Umaviylardan keyin hukmronlikka qadam qo'ygan sulola nomi "Abbosiylar" deb ataladi. Ular Muhammad payg'ambarning amakisi Abbas ibn Abdulmuttalib zuriyodlaridir. Unga Abul Abbas as-Saffoh asos solgan, oxirgi xalifa Musta'sim bo'lgan. Abbosiylar hijriy 132-656 (milodiy 750-1259) yillarda, ya'ni besh asrdan ziyod xalifalik qilishgan. Shiorlari qora bayroq bo'lgan. Ular davrida xalifalik poytaxti Damashqdan Bag'dodga ko'chirilgan, iqtisod-savdo va madaniy sohalar gullab-yashnagan. Oxirgi xalifani mo'g'ullar xoni Haloku (Xulogu) qatl ettirgan. Abbosiylardan mashhurlari Mahdiy (775-785), Horun ar-Rashid (786-809). Ma'mun ((813-833), Mu'tasim (833-842) lardir. Abbosiy xalifalar (taxtga o'tirgan yili bilan) quyidagilar: Saffoh – hijriy 132/ milodiy 750. Mansur – hijriy 136/ milodiy 754. Mahdiy – hijriy 158/ milodiy 775. Hodiy – hijriy 169/ milodiy 785. Horun ar-Rashid – hijriy 170/ milodiy 786. Amin – hijriy 193/milodiy 809. Ma'mun – hijriy 198/ milodiy 813. Mu'tasim – hijriy 218/ milodiy 833. Vosiq – hijriy 227/ milodiy 842. Mutavakkil – hijriy 232/ milodiy 847. Muntasir – hijriy 247/ milodiy 861. Musta'in – hijriy 248/ milodiy 862. Mu'tazz – hijriy 252/ milodiy 866. Mu'tadiy – hijriy 255/ milodiy 869. Mu'tamid – hijriy 256/ milodiy 870. Mu'tazid – hijriy 279/ milodiy 892. Muktafiy – hijriy 289/

milodiy 902 . Muqtadir – hijriy 295/ milodiy 908. Qohir – hijriy 320/ milodiy 932. Roziy – hijriy 322/ milodiy 934. Muttaqiy – hijriy 329/ milodiy 940. Mustakfiy – hijriy 333/ milodiy 944. Muteh – hijriy 334/ milodiy 946. Toih – hijriy 363/ milodiy 974. Qodir – hijriy 381/ milodiy 991. Qoim – hijriy 422/ milodiy 1031. Muqtadiy – hijriy 467/ milodiy 1075. Mustazhir – hijriy 487/ milodiy 1094. Mustarshid – hijriy 512/ milodiy 1118. Rashid – hijriy 529/ milodiy 1135. Muqtafiy – hijriy 530/ milodiy 1136. Mustanjid – hijriy 555/ milodiy 1160. Mustazih – hijriy 566/ milodiy 1170. Nosir – hijriy 575/ milodiy 1180. Zohir – hijriy 622/ milodiy 1225. Mustansir – hijriy 623/ milodiy 1226. Mustahsim – hijriy 640-656/ milodiy 1242-1258[5].

Ushbu besh asrdan ziyod muddat davomida o'ttiz etti xalifa hukm surgan. Birgina IX asrda Horun ar-Rashid, Amin, Ma'mun, Mu'tasim, Vosiq, Mutavakkil, Muntasir, Mustahin, Mu'tazz, Mu'tadiy, Mu'tamid, Mu'tazid hukmronlik qilishgan.

Tadqiqot metodologiyasi. Bu maqolani tayyorlashda tarixiy metodlar – tarixiylik, ilmiylik, qiyosiy tahlil, xolislik, ketma-ketlik uslublaridan va ishonchli manbalardan foydalanildi. IX asrda hukm surgan Abbosiylar va o'sha davrda sodir bo'lgan siyosiy jarayonlar va ijtimoiy holatlarni ochib berishga harakat qilindi. Aynan shu davr renessans poydevorini yaratgani uchun bu davrni o'rganish muhim hisoblanadi.

Tahlil va natijalar. Horun ar-Rashid hukmronligi IX asrning dastlabki yillarida nihoyasiga etgan. Horun ar-Rashiddan keyin uning o'g'li Amin taxtga o'tirgan. Amin hukmronligi davrida ukasi Qosimni Shom hokimligidan bo'shatdi. Bu vazifaga Qosimni Horun ar-Rashidning o'zi tayinlagan edi. Bu voqeadan keyin Amin va Ma'munning orasi buzildi. Amin Ma'munni valiahdlidan bo'shatib, uning o'rniga go'dak o'g'li Musoni valiahd etib tayinlaydi. Bir necha yil davom etgan siyosiy tanglik Ma'munni xalifalik taxtiga o'tirishi bilan yakunlandi[6].

Tarixchi Ibni Asirning keltirishicha, Horun ar-Rashid hijriy 182/ milodiy 798 yil Abdullohni Amindan keyin valiahd etib tayinladi va unga Ma'mun laqabini berdi. Unga Xurosonni va Hamadongacha bo'lgan hudud boshqaruvini topshirdi[7].

Hijriy 186, milodiy 802 yil haj safariga yo'lga chiqqan Horun ar-Rashid valiahdlariga tuhfa qildi. Shom va Iroqqa hokim etib tayinlagan o'g'li Aminga Mag'rib o'lkasini ham qo'shib berdi. Xuroson o'lkasiga hokim bo'lgan Ma'munga Hamadon va sharqiy hududlarni hammasini tuhfa qildi. So'ng Amin va Ma'mundan keyin valiahd bo'lishiga o'g'li Qosimga bay'at berdi (qasamyod qildi). Unga Mu'taman laqabini qo'ydi. Mu'tamanga Jazira, Sug'ur va Avasim erlarini qo'shib berdi.

Hijriy 193/ milodiy 809 yil Rofi' ibn Laysga qarshi jang qilish uchun Xurosonga yo'l olgan Horun ar-Rashid Tus shahrida vafot etdi. Vafotidan oldin Ma'munni Marv shahriga jo'natgan edi.

Horun ar-Rashid vafotini eshitgan Amin Bag'dodda juma namozidan keyin xalqqa otasi vafot etganini e'lon qildi va barchani o'ziga bay'at qilishga chaqirdi[7].

Otasining amakisi Sulaymon ibn Mansur va Sindiyni boshqa joylardagi askarlar va xalqdan bay'at olishga vakil qilib yubordi[7].

Ibni Asirning keltirishicha, Amin va Ma'munning o'rtasidagi kelishmovchilikning sababi Horun ar-Rashid Xurosonga yurishi vaqtida o'zi va qo'shinni barchasini Ma'munga bay'at qildirdi va barcha mollarni unga berdi. Bu hodisa Aminga qattiq ta'sir qildi. Ikkinchi sabab esa, Fazl ibn Rabi' Ma'mundan yuz o'girib, Tusdan Iroqqa kelgach, xalifalik Ma'munga o'tganidan keyin, Ma'mun o'zini vazifasida qoldirmasligini o'yladi va Aminni Ma'munga gij-gijlashga o'tdi. Uning maqsadi Ma'munni valiahdlidan

bo'shatib, Aminning o'g'li Musoni valiahd qilish edi. Bu vaqtda qadar Amin bu haqda o'ylamagan edi. Fazl Aminga aytar edi: “valiahdlilik ishida Ma'mun va Qosimni kutmang. Bay'at ulardan oldin sizga berilgan. Ular bay'atga sizdan keyin kiritilgan”, dedi. Bu fikr xalifa huzurida o'z o'rniga ega bo'lgan Ali ibn Iso ibn Mohon va Sindiya ham ma'qul keldi. Natijada Amin ularning fikriga qo'shildi va Ma'mun bilan Mu'taman (Qosim)ni valiahdlikdan bo'shatdi. Buni eshitgan Ma'mun Aminni ismini Taroz shahri xutbalaridan olib tashladi va Amin bilan xat-xabarni to'xtatdi[7.891].

Amin Ma'munga to'rt kishini elchi qilib yubordi va o'g'li Musoni undan baland ekanini tan olishini va Ma'munning o'zi esa Bag'dodga kelishini talab qildi. Ma'mun maslahat qilib, so'ng Aminga xat yozdi. Xatda xalifani tan olishini, o'zi uni bir xizmatchisi ekanini e'tirof etdi va o'z o'rnida qoldirsa xursand bo'lishini yozib yubordi. Amin xatni o'qib, Ma'mun unga to'liq itoat etmasligini bildi[7].

Hijriy 195/ milodiy 811 yil xalifa Amin Ma'munni nomi zarb qilingan tanga pullarni muomaladan chiqardi va uning nomini xutbalardan oldirib tashladi. Bunga sabab bu tangalarda Aminning ismi zarb qilinmagani edi. Amin o'g'li Musoni minbarlarda tilga olinishiga buyurdi va unga “An-notiqu bil-haq” (Haqiqatni gapiruvchi) laqabini qo'ydi. Ikkinchi o'g'li Abdullohga “Al-qoimu bil-haq” (Haqiqatni tiklovchi) laqabini tayin qildi[7.894].

Ma'mun tarafidan Tohir ibn Husayn ismli qo'mondon jangga kirishdi va barcha janglarda g'olib bo'lib, Bag'dodni qo'lga kiritdi. Bu muvaffaqiyatsizlikni ko'rgan Amin Ma'munni bo'shatganidan va bu xunuk ishlar sodir bo'lganidan pushaymon bo'ldi[9]. Qo'lga olingan Amin bir guruh askarlar tomonidan tunda qatl etildi. Aminning xalifalik muddati to'rt yildan ko'proq edi.

Tohir ibn Husayn bu xizmatlari evaziga Ma'munni eng ishonchli odamiga aylandi va keyinchalik Xurosonda Tohiriylar davlati vujudga kelishi uchun poydevor qurdi.

Ma'mun taxtga o'tirgach, hijriy 201, milodiy 816 yilda Husayn ibn Ali ibn Abu Tolib avlodidan Ali Rizoni valiahdlikka tayinladi va unga “ar-Rizo min oli Muhammad” (Rizo Muhammad oilasidan) laqabini beradi. Barchaga qora kiyimni echib, yashil kiyim kiyishni buyuradi. Bu g'oyani ba'zilar qabul qildi, ammo boshqa Abbosiylar Ma'munni bo'shatib, boshqa Abbosiyni taxtga o'tqazishga qaror qildilar[7].

Bag'dodliklar Ma'munning qilgan ishidan g'azablanib, Ibrohim ibn Mahdiyga bay'at qildilar. Shu yili Ma'mun Ali Rizoga qizi Ummu Habibni nikohlab berdi va uning o'g'li Muhammad ibn Ali Rizoga ikkinchi qizi Ummul Fazlni nikohladi[8].

Barcha sulolalarda bo'lgani kabi Abbosiylarda ham umumiy siyosiy kuch va an'analar shakllangan edi. Bu sistema o'zgarishidan Ma'mundan boshqa barcha Abbosiylar norozi bo'lishdi va noroziliklarini yangi xalifa saylash bilan izhor qilishdi.

Ibrohim ibn Mahdiy ikki yilga yaqin hukmronlik qildi. Bag'dodliklar endi Ibrohimni bo'shatib, Ma'munni saroyga chaqirdilar. Ma'mun yashil libosda edi va barchani yashil kiyishga buyurdi. Bu holatdan uning farzandlari, e'tiborli kishilar va qo'mondonlar norozi bo'ldilar, natijada Ma'mun ham kiyimini o'zgartirib, qora kiyim kiyishga o'tdi.

Bu voqea Ma'mun o'z g'oyasidan voz kechib, ko'pchilik Abbosiylar qarashlarini qabul qilganini ko'rsatadi.

Hijriy 212, milodiy 827 yil Ma'mun ikki katta e'tiqodiy g'oyani ilgari surdi. Birinchisi - Qur'anni maxluq dedi va ikkinchisi - Ali ibn Abu Tolibni Muhammad payg'ambardan keyin eng afzal inson deb tan oldi[8].

Birinchii fikr, ya'ni Qur'anni maxluq deb e'tiqod qilish mo'tazila toifasining e'tiqodi hisoblanadi. Ikkinchisi Muhammad payg'ambardan keyin eng afzal Ali ibn Abu Tolib deb shia toifasi e'tiqod qiladi. Vaholanki, ahli sunnat

e'tiqodida Payg'ambardan keyin eng afzal Abu Bakr hisoblanadi va Qur'on maxluq emas, deb e'tiqod qilinadi. Bu xabarlardan ma'lum bo'ladiki, ushbu yillarda Ma'mun saroyida mo'tazila va shia toifalarning ta'siri kuchayib ketgan.

Hijriy 218/ milodiy 833 yil Ma'mun Ishaq ibn Ibrohimga maktub yo'llab, mamlakatdagi qoziyu olimlarni imtihon qilishni va Qur'onni maxluq demaganlarni jazolashni buyurdi. Barchalari "Qur'on-maxluq" dedilar, faqat Ahmad ibn Hanbal va Muhammad ibn Nuh bu gapni inkor qildilar va qattiq azobga tortildilar. Bular e'tiqodlaridan qaytmagach, Ma'munni huzuriga olib bormoqchi bo'lganlarida, Ma'mun vafot etdi va bu kishilar o'lim jazosidan qutilib qoldilar[8].

Ma'mundan keyin hukmronlikka kelgan Mo'tasim ham Ma'munni gapiga ergashdi va Ahmad ibn Hanbalni imtihon qildi va azob berishga buyurdi[10]

Xulosa va takliflar. Abbosiy hukmdorlarning mashhurlaridan biri Ma'mun katta ishlarni amalga oshirgan.

Ilm-fan taraqqiyotiga xizmat qiluvchi katta islohotlarni amalga oshirgan. Bag'dodda "Bayt al-hikma" akademiyasini

rivojlantirgan, bir qancha imorat va rasadxonalar qurdirgan. Diniy va dunyoviy ilmlar rivojlanishi uchun sharoitlar yaratgan. Juda ko'p olimlar mana shu islohotlardan keyin etishib chiqqan. Ma'mun Ali Rizoni xalifa qilib saylashi va unga o'z qizini nikohlab berishi ham uning mustaqil fikrga ega ekanini va oz maqsadini amalga oshirish uchun hech kimdan qo'rqmasligini ko'rsatadi. Umaviylar Muhammad payg'ambar nabiralari Hasan va Husayn avlodlarini ta'qib ostiga olganlari sababli, xalifalikka faqat Muhammad payg'ambar avlodlari haqli deb bilar edi. Shu sababli Ali Rizoni taxtga chiqardi. Ammo bu ish boshqalarga yoqmasi va Ma'munni bir muddat taxtdan tushishiga sabab bo'ldi.

Turli xil mafkuralar shakllanayotgan ushbu davrda Ma'mun mo'tazila va shi'a toifalari ta'siriga tushib qoldi va barchani shu e'tiqodga majburladi. O'z ishini nihoyasiga etkazmasdan olamdan o'tdi. Keyingi xalifalar bu xatoni tuzatib, qayta sunniy aqidani tikladilar.

ADABIYOTLAR

1. Umaviylar xalifaligi. tarix.sinaps.uz/hodisa/umaviylar-sulolasi
2. Умавийлар давлати – oliymahad.uz <https://oliymahad.uz/30275?ysclid=lxxta86tds984505191>
3. Рыжов К. Халифат Аббасидов. <https://proza.ru/2011/05/15/257?ysclid=lxijwjdnu229325723>
4. Аббасиды. <https://bigenc.ru/c/abbasidy-49a38c>
5. Аббосийлар давлати. <https://e-tarix.uz/maqolalar/1005-maqola.html>
6. شمس الدين ابو عبدالله محمد بن احمد بن عثمان الذهبي. تاريخ الاسلام و فييات المشاهير و الاعلام. بيروت, دار الغرب الاسلامي. م2003. 1062-1032 ص.
7. عز الدين ابو الحسن علي بن محمد بن محمد بن عبد الكريم ابن الاثير. الكامل في التاريخ تاريخ ابن الاثير. الرياض, بيت الافكار الدولية. 874 ص. noor book.com
8. ابو جعفر محمد بن جرير الطبري. تاريخ الطبري. الرياض, بيت الافكار الدولية. 1789 ص. Noor book.com
9. محمد علي ابو زهرة. دولة بني العباس. 345 ص. noor book.com
10. محمود شاكر. التاريخ الاسلامية. الدولة العباسية. 1 ج. بيروت, المكتبة الاسلامية. 1411هـ-1991م. 247 ص.